

Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek:

Pozitivist Söylem ve Ötesi

Periodisation of International Law: Positivist Discourse and Beyond

Aynur DEMİRLİ

Arş. Gör., Kamu Hukuku Bölümü, Hacettepe Üniversitesi

Ali Murat ÖZDEMİR

Prof. Dr., Kamu Hukuku Bölümü, Hacettepe Üniversitesi

Bu makaleye atıf için

Demirli, Aynur ve Özdemir, Ali Murat, "Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 63, 2019, s. 51-67, DOI: [10.33458/uidergisi.621306](https://doi.org/10.33458/uidergisi.621306)

Makaleye Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.621306>

Makale Gönderim: 17 Temmuz 2018

Son Düzeltme: 30 Nisan 2019

İnternet Yayın: 01 Eylül 2019

Basım Tarihi: 01 Eylül 2019

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler

E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi

Aynur DEMİRLİ

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara.
E-posta: aynurdemirli90@gmail.com*

Ali Murat ÖZDEMİR

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara.
E-posta: alimuratozdemir@hotmail.com*

ÖZET

Uluslararası hukukun kendisi zaman içinde değişip dönüşse de, onu anlamakta bir araç olarak kullanılan pozitivist söylemin uluslararası hukuka getirdiği tanım sabit kalmaktadır. Kavramın kendisini bir anlamda tarihsizleştiren ve mevcut dönemsel bağlarından koparan bu paradigma içerisinden; uluslararası hukukun büründüğü biçimlere yönelik açıklayıcı bir anlatı inşa etmek oldukça güçtür. Bu çerçevede çalışma, öncelikle sosyal-tarihsel bağlamı içerisinde uluslararası hukukun klasik tanımlamasının unsurlarını irdeleyecektir. İkinci olarak, uluslararası hukuk olarak tanımlanan çalışma alanı için bir başlangıç tarihi ve dönemselleştirme tarzı önerecektir. Makale, son olarak, modern tarihi içerisinde uluslararası hukukun dönemselleştirilmesi için bir öneriyle bitirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Pozitivism, Ekonomi Politik, Emperyalizm.

Periodisation of International Law: Positivist Discourse and Beyond

ABSTRACT

Although the international law itself has changed over time, the definition of international law by the positivist discourse used as a means to understand it remains constant. From this paradigm, which conceptualizes itself historically rootless in one sense and detaches itself from its current periodic ties, it is very difficult to construct an explanatory narrative about the forms of international law. For this purpose the study firstly investigates the elements of the classical definition of international law in a socio-historical context. Secondly, it will propose a starting date and a periodization style for the work area defined as international law. Lastly in this study the periodization of international law in its modern history will be evaluated.

Keywords: International Law, Positivism, Political Economy, Imperialism.

Giriş

Yakın bir zamana kadar uluslararası hukuk teorisi alanındaki tartışmalar, siyaset bilimi çalışmaları açısından, marjinal uğraşlar listesinin üst sıralarında yer almaktaydı. Hukuk felsefesi alanında baskın konumunda bulunan hukuki pozitivismin ise, uluslararası hukuku teknik bir mesele olarak sunan teorik çatısı altında genel manzara esaslı olarak değişmemiştir. Ancak bugün, 1990 sonrasının dünyasında küresel güç ilişkilerindeki bir seri unsurun radikal şekilde dönüşmesi sonucu, uluslararası hukuk tartışmaları artık günlük hayatımıza “daha az teknik” meseleler olarak girmektedir. Hem uluslararası hukuk dalında uzmanlaşmamış olan hukukçular hem de hukuk dışı mesleklerden gelen kimseler, küresel ölçekli olayların açıklanmasında ya da iç politikaya ait beyanların uluslararası hukuk dolayımı ile üreteceği etkiler hakkındaki yorumlarında uluslararası hukukun “teknik” alanına giderek artan oranlarda başvurmaya başlamışlardır.

Elinizdeki çalışmada –sözü edilen bu ilgi artışı bağlamında- uluslararası hukuku kendi öncesinden ayıran tarihsel dönüşüm, bu dönüşüm bağlamında uluslararası hukukun işlevini yerine getirmeye başladığı zaman ve uluslararası hukukun dönemselleştirilme sorunları üzerine bir tartışma yürütülecektir. Bu bağlamda, yazı boyunca önce, uluslararası alanda, devlet ve diğer yapısal biçimler arasındaki istikrarlı ilişkileri düzenleyen hukuk alanı olarak, uluslararası hukuka özgü unsurlar üzerinde durulacaktır. Ardından bu hukuk alanının toplumsal işlevini yerine getirmesi için gerekli özgül koşullara referansla, olası bir başlangıç tarihi ve uluslararası hukuku kendi tarihi içerisinde dönemselleştirme kriterleri hakkında savlar üretilecektir. Bir başka deyişle çalışma, yalnızca uluslararası hukukun işlevini ve kendi öncesinden farkını ele almakla yetinmeyecek, aynı anda disiplinin doğuşundan sonraki tarih içerisindeki dönüşümünü nesnel koşulları içerisinde ele almaya çalışacaktır.

“Uluslararası” Hukuka Doğru: Ortaya Çıkış ve Varlık Koşulları

Uluslararası hukuk; pozitivist hukuk söylemi içerisinde, uluslararası alanda devlet-devlet ya da devlet ve diğer yapısal biçimler arasındaki istikrarlı ilişkileri egemenlik ve sözleşme özgürlüğü prensipleri üzerinden düzenleyen hukuk alanı olarak tanımlanabilir.¹ Bu çalışma bakımından pozitivist söylemin getirdiği bu tanımda dikkati çeken hususlar; uluslararası hukuku egemenlik ve sözleşme özgürlüğü ilkeleri üzerinden tasarlaması ile ‘teknik’ bir mesele olarak ele alarak tarihsizleştirmesidir. Ancak uluslararası hukukta pozitivism, farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Örneğin Kennedy uluslararası hukuk yazınına ilkel-klasik-modern olarak ayırır ve onun için 19. yüzyılın sonu ile sınırlı olan pozitivism söylemi klasik dönemin ürünüdür.² Pozitivizmi ‘iradeci pozitivism’ olarak ele alıp, ona mündemiç kabul ettiğimiz ‘egemenlik’ gibi kavramların çok daha eski dönemlerde de var olduğunu ileri süren görüşler de söz konusudur.³ İlk durumda pozitivismin tarihsel kökeni isabetli biçimde tespit edilir ancak ona ait olan ‘egemenlik’ ve ‘sözleşme özgürlüğü’ gibi kavramların devamlılığı gözden kaçırılır. İkinci durumda ise, pozitivismin tarihselliği isabetli biçimde tespit edilmekle birlikte

1 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015; James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8. Baskı, Oxford, OUP, 2012; Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 5. Baskı, İstanbul, Beta, 2011; Anthony Aust, *Handbook of International Law*, 2. Baskı, Cambridge, CUP, 2010; Malcolm N. Shaw, *International Law*, 6. Baskı, Cambridge, CUP, 2008; Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri I*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003; Peter Malanczuk, *Akehurst's Introduction to Modern International Law*, 7. Baskı, Londra, Routledge, 1997.

2 David Kennedy, “Primitive Legal Scholarship”, *Harvard Journal of International Law*, Cilt 27, No 1, 1986, ss.1-98.

3 Erdem Denk, *Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemselliği Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği*, *Bilge Strateji*, Cilt 3, No 5, 2011, ss. 99-126.

onu pozitivism yapan ‘egemenlik’ ve ‘sözleşme özgürlüğü’ gibi kavramların belirli bir dönemin ürünü olduğu ihmal edilir. Bu çalışmada pozitivismın kendi öncesinden miras aldığı kavramlar hem de yarattığı tarihsel kopuş göz önüne alınarak uluslararası hukukun işlevi hakkında bir takım genellemeler yapılmaya çalışılacaktır.

Uluslar-arasılık ve Liberal Hukuk İdeolojisi

Verilen tanımın unsurları içerisinde *uluslar-arasılık* vurgusu dikkat çekmektedir. Herhangi bir şeyi uluslararası olarak nitelmeden önce, tarihsel ve uzamsal bir entiteye tekabül eden “ulus” kavramının incelenmesi gerekir. Ulus (*nation*) terimi akrabalık, soydaşlık, etnisite vs. benzer kavramlardan; dilsel, dinsel, hukuki, ahlaki, bilişsel pratikleri düzenleyerek kendisini oluşturacak mekanizmalara sahip olmak dolayımı ile ayrılır.⁴ Modern anlamıyla ulus ve “uluslararası olan durum”dan bahsedebilmek için siyasal iktidar ile dilsel, dinsel, hukuki, ahlaki ve bilişsel pratiklerin belirli bir tarzda düzenlenecek şekilde biçimlendirebilmesi, yani bir takım nesnel koşulların ortaya çıkması gerekmektedir. Sözü edilen bu yeni tarzda düzenlemeleri gerçekleştirecek ilişki biçimleri devletin tüzel kişilik olarak ortaya çıktığı, sözleşme esaslı sosyal ilişkilerin toplumsal ölçekte baskın hale geldiği, Orta Çağ toplumlarına ait parçalı egemenlik alanının ülkesel boyutlara vardığı bir döneme özgün mekanizmalardır. Anılan mekanizmaların biçimlenmesi süreci ile meta üretiminin daha önce görülmedik boyutlarda genelleşmesi durumu arasında ilişki tesis eden oldukça geniş bir yazın bulunmaktadır.⁵

Ulus olarak adlandırılan entiteyi ortaya çıkaran ilişki biçimleri, bu bağlamda ancak sermaye birikimi ve buna bağlı olarak emeğini “özgürce” satan, feodal bağlarından azade kılınmış işçinin ortaya çıkması süreçleri ile eşgüdümlü olarak oluşur. Ancak sözü edilen bu yapısal dönüşüm de kendi içerisinde yekpare bir süreç değildir ve *uluslar-arasılık* unsuru bu süreç içerisinde de kavramsal olarak değişime uğrar. Bu noktada önce mutlakiyetçi devlet (*absolutist state*), daha sonra da kapitalist devlet biçimlerinin ve egemenlik dolayımı ile sözleşme temelinde ilişkiye geçirecek hukuki-ideolojik kavramların ortaya çıkış süreci, söz konusu kavramsal değişimin izlenebilmesi için önemli imkanlar sunmaktadır.⁶ Bu süreçte önce mutlak devleti sonra da modern devletin politika üreticileri, kuramcıları ve uygulamacılarının “keşfederek” ifşa ettiği kavramlar; tarihsel bir kopuşun, üretim ilişkilerindeki köklü bir dönüşümün ve bunun zihindeki somutta temellükünün özgün bir biçimine denk gelirler. Söz konusu kopuş; burjuvazinin çıkarlarının izole hale gelip karşıt menfaat sahibi olanlar tarafından dahi öne sürülebileceği, yeni bir zaman ve mekan anlayışı ekseninde örgütlenen toplumsal oluşumların ortaya çıkışını öngerektirmektedir.

Koşullardaki dönüşümle karşılıklı ilişki içerisinde, mevcut hukuk kurumu ile birlikte hukuk ve siyaset felsefeleri de dönüşür. İzole çıkarların, istediği metayı istediği şeyle değiştirmekte “özgür”, taşıdığı mal üzerinde “egemen”, metalar evrensel eşitleyicinin terimleri ile değerlendirildikleri

4 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis, 2011; Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara, Doğu-Batı, 2008.

5 Maurice Dobb, *Studies in the Development of Capitalism*, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1963; David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, İstanbul, Everest, 2004; Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasie Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

6 Mehmet Sinan Birdal, *Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı: Küresel Emperyal İktidardan Mutlakiyetçi Devletlere*, çev. Barış Özkul, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 257; Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Opus Yayınları, 1997, ss. 621-622; Fernand Braudel, *Uygurlıkların Grameri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 1996, ss. 482-496; Benno Tescheke, *1648 Söylencesi: Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu*, çev. Bülent Şimşek, İstanbul, Can Yayınları, 2017, ss. 218-220, 363.

için “eşit” hak sùjeleri (bir başka deyişle soyut bireyler) arasındaki ilişkilere konu olabilmesi için; kapitalizm öncesi toplumlarda bulunmayan bir seri teorik-kavramsal üretim aracının bazen keşfedilmek, bazen de dönüştürülmek suretiyle insanlar arası iletişime girebilmesi gerekir.⁷ Liberal hukuk söylemi bu dönüşüm için gerekli kavramsal donanımı ve teorik çerçeveyi üretebilmiştir. Kalıcılığı ve diğer söylemlerle eklenebilme kapasitesinin boyutları da bu koşulların mevcudiyetine bağlıdır.

Hukuk önünde eşitlik, -modern anlamıyla- sözleşme, mülkiyet ve piyasa kurumları, atomlaşmış bir birey anlayışı, özgür irade kavramı (mitosu), kendi emeğinin ürünlerini ve başkalarının emek gücünü temellük edebilme hakkı, birey tüccardan tüzel kişi tüccara geçiş –ilk ticaret şirketlerinin ortaya çıkışı- ve buna bağlı olarak tüzel kişi kavramının gelişimi, bireyin özel mülkiyet hakkının siyasi iktidarın keyfi eylemleri karşısında korunması gibi bir seri yenilik; liberal söylemin sunduğu kavramsal set üzerinden dolaşıma girebilmiştir. Bu kapsamda, insanların üretim ilişkileri ile kurdukları ilişkiler köklü olarak değişmiş ve yeni bir hukuk ideolojisi olan liberal hukuk ideolojisi doğmuştur.⁸

Liberal hukuk ideolojisi, en temelde gelişmiş bir meta ekonomisi içerisindeki bireylerin karşılıklı “özgür” iradeleri ile sözleşme ilişkisi kurdukları mitosu üzerinde yükselir. Hâkim burjuva ideolojisinin sözleşme üzerine ürettiği mitos, sözleşme kurumunu ve özgür iradesiyle sözleşme yapan rasyonel-atomize bireyi değişmez bir töz olarak *homo sapiens*'in tarih içerisinde belirlediği zamana kadar götürür. Ancak bugünkü haliyle sözleşme kurumu, ilksel biçimini, genelleşmiş meta üretiminin ilgili toplumsal yapılar içerisinde önem kazanmasıyla birlikte gelişen ideolojik-hukuki, iktisadi ve siyasi ortamlar içerisinde edinmeye başlamıştır. Genelleşmiş meta üretimi kapitalizm öncesi toplumlarda da dönemsel olarak görülsede;⁹ bu üretimin kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim hale geldiği toplumlar içerisinde gerçekleşmesiyle sözleşme biçimi -hukuk önünde eşitlik, tüzel kişilik ve irade özgürlüğü gibi esaslı unsurların desteğiyle- radikal olarak dönüşür.¹⁰ Bugünkü anlamıyla sözleşme, genelleşmiş meta üretimi ile kapitalist üretim ilişkilerinin eklenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bağlayıcılık, kaynak, meşruiyet, toplumsal işlev perspektiflerinden bakıldığında, modern sözleşmelere ata/köken olarak saptanan sözleşme biçimleri ile modern sözleşme biçimi arasında, süreklilik değil; kopuş esastır.¹¹ Beklenilebileceği gibi, uluslararası sözleşmeler de bu kopuşun etki alanı içerisinde yer almaktadırlar.¹²

İşte *uluslar*-arasılık da bu koşullar altında gelişir: Kapitalist üretim ilişkileri altında edindiği yeni anlam ve içerikle, sözleşme ilişkisinin ortaya çıkması, -kendisi de mekân ve tarih bağımlı bir toplumsal örgütleniş biçimi olarak modern anlamda- ulusların tebarüz edişine eşlik eden sürecin bir parçasıdır. Artık kilise, imparatorluk ya da benzeri bir kurumun üstün otoritesi altında ilişkiye giren özerk birimler

7 China Mieville, *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*, Leiden, Historical Materialism, 2005, ss. 78-79; Evgeny B. Pasukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, çev. Onur Karahanoğulları, İstanbul, Birikim Yayınları, 2002, ss. 109-135.

8 Ali Murat Özdemir, *Sözün Mülkiyeti*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2008, ss. 181-182, 188,193.

9 Anthony Woodiwiss, *Social Theory After Postmodernism: Rethinking Production, Law and Class*, Londra, Pluto Press, 1990, ss. 101-103.

10 Alan Hunt, *Explorations in Law and Society: Toward A Constitutive Theory of Law*, New York, Routledge, 1993, ss. 185-188; Hugh Collins, *Marksizm ve Hukuk*, çev. Umre Deniz Tuna, Ankara, Dipnot Yayınları, 2013, ss. 106-108.

11 Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki, 2003, s. 69.

12 Mieville, *Between Equal Rights*, s.133-134. Bu kopuş örneğinin Oppenheim tarafından da ifade edilmektedir. Ona göre, her ne kadar eski çağlardan bu yana dinin veya ahlakın bağlayıcılığında antlaşmalar yapılyorduydu da, bunlar ne uluslararası hukuka dayanmakta ya da onu yaratmaktaydı ne de modern dönemlerin çok katmanlı ilişkileri gibi bir içeriğe sahipti (Lassa Oppenheim, *International Law: A Treatise, Vol. I: Peace*, Londra, Longmans, Green, and Co., s. 517, 1905).

değil, belirli bir ulusal mekân ve zamanda ortaya çıkan eşit, özgür ve egemen siyasal formasyonlar arasında sözleşme temelli ilişkilerden bahsetmeyi mümkün kılacak kurumsal dönüşümler, sanayileşme öncesi kapitalizmin mutlakiyetçi coğrafyası içerisinde oluşacaktır.¹³

Devlet ve Diğer Yapısal Biçimler

Pozitivist söylemin uluslararası hukuk tanımında vurgulanan ikinci unsur ise, devlet ve diğer yapısal biçimler unsurudur. Yukarıda sözü edilen “özgür”, “eşit” ve “egemen” bireyin sıfatları yasa koyucunun lütfuna dayanılarak temellük edilmezler. İlgili toplumsal yapı içerisinde kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim hale gelmesinden sonra iktidarda olanın keyfi olarak söz konusu ilişkileri destekleyen ilke ve formları reddetme olasılığı yoktur. Bu durumda pozitivist söylemin aksine, hukukun kaynağının egemenin iradesi olarak değil, egemen güç ilişkileri sistemini meydana getiren nesnel üretim ilişkileri olarak kabul edilmesi gerekmektedir. O halde nesnel üretim biçimleri tarafından belirlenen ve modern uluslararası hukukta bir hak süjesi olarak tanıma giren devlet; hak kavramının tanımı ve ne tür yetkileri kapsadığı, hak taşıyıcısının özellikleri, hakkın ileri sürülebilme koşulları, karşıt menfaat sahipleri arasındaki uzlaşmazlığın çözümü için gerekli evrensel kuralların akdedilmesi, bu kuralların akdedilmesini sağlayan iktisadi ve ideolojik yapıların belirmesi, temsil kurumunun değişen anlamı, tahayyül edilen bir topluluk olarak ulusun inşası, temsilcilerin meşruiyetini sağlayan söylemin birleşmesi, kapitalist üretim ilişkilerini işleten kuralların hukuk önünde eşitlik prensibi ekseninde tatbiki için gerekli örgütlenmelerin doğuşu ve benzeri radikal dönüşüm süreçlerinden ayrı olarak ele alınamaz.¹⁴ Sayılan unsurları uluslararası hukukta hak süjesi olarak düşünülen modern kapitalist devlet kavramından ayrı olarak, bu devlet formundan önceki devlet yapılarıyla eşitlemek yanıltıcı olacaktır. Yukarıda sayılan unsurlar, kapitalist toplumsal formasyonları, bunlara dâhil kurumsal ve örgütsel yapıları, kapitalizm öncesi toplumlardan kesin çizgilerle ayırmaktadır. Kapitalist devletin, kendinden önceki devlet formlarıyla ilişkisi bir devamlılık ilişkisi olmayıp, kopuş ilişkisi teşkil etmektedir.¹⁵

O halde gelinen aşamada bir devlet tanımına geçilebilir. Bu çalışmada tercih edilen teorik yaklaşım içerisinden –her durumda birbirlerini desteklemeyen, hatta pek çok durumda çatışan-çeşitli tanımlamalar yapılmıştır.¹⁶ Bunlardan perspektifimizle ilişkili üçünü vermeyi tercih ediyoruz. İlki morfolojik bir tanımdır: Devlet sermayenin yeniden üretimi temel ekseninde biraraya gelmiş ve işleyişi çelişkilerden muaf olmayan yapısal biçimlerin, kurumların ve örgütlerin toplamıdır. İkinci tanım işlev üzerinden yapılabilir: Devlet, sermayenin değerlendirilmesinin koşullarını sağlama almak ya da sermayenin toplam karlılığını arttırmak; ardından, fiktif/kurgusal bir meta olarak emek gücünün yeniden üretiminin koşullarını güvenceye almak işlevleriyle donatılmış örgütsel ve kurumsal düzenektir. İki tanımın ortak noktalarından ilerleyip karma bir tanım sunmak da mümkündür. Bu durumda, devlet kendisi içerisinde temsil bulan çeşitli sınıfların güçlerinin kesiştiği noktada iktidarını

13 Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, New York, Verso, 1974, ss. 43-59. Grotius'ta bu geçiş durumu görülmektedir. Grotius için doğal hukuk, mülkiyet, karşılıklık ve eşitlik özelliklerine sahip bir toplumsallığın karşılığıdır. Kişiler arasındaki bu ilişkiler devletler (prenslar) arasında da geçerlidir ve devletlerin bu ilişkilerin yürütülmesine yönelik iradeleri de uluslararası hukuku var etmektedir (Hugo Grotius, *Commentary on the Law of Prize and Booty* (çev. Gwladys L. Williams, der. Matine Julia Van Ittersum), Indianapolis, Liberty Fund, 2006, ss. 33-45).

14 Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, ss. 43-59

15 Örneğin Wheaton devletleri uluslararası hukukun öznesi kabul ederken, egemen prensleri, bireyler gibi, uluslararası hukukun nesnesi kabul eder (Coleman Phillipson, *Wheaton's Elements of International Law*, 5. Baskı, Londra, Stevens and Sons, 1927, ss. 32-34).

16 Bob Jessop, *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 1990.

kullanabilen yapılaşmış bir ilişkiler setidir denilebilir. Devlet iktidarı devletin bütünü tarafından kullanılmaz. Yapısal biçimler içerisine giren talepler bu biçimleri oluşturan örgütler içerisinde mevcut sınıfsal temsil oranları ile bağlantılı olarak değişip (içerik değiştirip), devlet iktidarına tahvil olurlar. Sisteme giren talepler yapısal bir belirlenime tabidirler. Bu nedenle devletin biçimi, kendisini oluşturan sınıflı toplumsal yapı üzerinde etki doğurur. Devlet denildiğinde, biçim belirlenimli (*form determined*) bir ilişkiler seti ile karşı karşıya bulunmakta olduğumuzu, devleti oluşturan aygıtların tümünün aynı düzeyde iktidar üretmediğini (bazı aygıtların kontrolünün diğerlerinin kontrolünden daha önemli olduğunu ve dolayısı ile iktidar stratejilerinin buna göre belirlendiğini) saptayabiliriz.¹⁷

Ayrıcalıklı bir yapısal *biçim* olarak devlet, yalnızca düzenleyen değil, kendisi de düzenlenmeye muhtaç bir yapılar bütünlüğünün meydana getirdiği bir sistemdir. Devlet denilen ilişkiler sisteminin kendisine giren talepler karşılığında yapısal/stratejik seçiciliği vardır. Bir başka deyişle, sisteme giren her talep aynı şekilde karşılanmaz. Bazı talepler bu sisteme hiç giremezlerken; bazı talepler de içeri girmek için dönüşmek durumundadırlar. Tahakküm altında bulunan gruplar kendi taleplerini hakim grubun iktidarının biçimlendiği yapı içerisinden ifade etmek durumunda kalır, benimsemek durumunda kaldıkları talep ifade etme biçiminin yapılandırıcı etkisine muhatap olurlar. Örneğin emekçi sınıflar kendi kolektif taleplerini –gitgide artan ölçeklerde- [bireysel] haklar lisansı içerisinden yapmaya zorlanırlar. Dahası, sistemin içerisine girmeden önce –girebilmek için- belirli dönüşümlere uğramış talepler, girdikten sonra da devlet aygıtlarının içerisinde mevcut temsiller tarafından dönüştürüleceklerdir. Neticede, devlet zaman içerisinde değişmez organik ve önverili bir bütünlüğü haiz olmadığı gibi, her türlü sosyal talebe de aynı ölçüde açık değildir.

Devleti tanımlamaya yönelik yukarıda yapılan saptamalar devletlerin uluslar-arası ilişkiler ve uluslararası hukuk politikaları için de geçerlidir. Bireysel haklar lisansı üzerinden sunulan talepler, güçlü gruplara ait olmadıklarında uluslararası hukukun biçimlenme süreci üzerine etki doğuramazlar. Söz konusu “yer bulamama” hali devlet biçiminin seçicilik etkisinin bir ürünüdür. Anılan bu seçicilik hem devlet içerisinde mevcut sınıfsal temsillerden, hem de devletin biçiminden kaynaklanmaktadır. Şu ana kadar ortaya konulanlardan açıktır ki, biçimin başlı başına sınıf dengeleri üzerinde etki doğurma kapasitesi bulunmaktadır. Öyle ki, bir devletin hangi ittifaklara gireceği, hangi uluslararası kuruluşlara üye olacağı hangi sözleşmeleri reddedip, hangilerini kısmen ya da tamamen onaylayacağı daha geniş toplumsal alandan kaynaklanıp, ilgili devletin iktidar mekanizmaları içerisinde ağırlıklı olarak temsil bulan grup menfaati ve bu menfaatin ifadesini kazandığı devlet-biçim tarafından belirlenir. Örneğin uluslararası andlaşmaların biçimini ifade eden kuralların; andlaşmaların görüşülme, kabul edilme ve ortadan kaldırma aşamalarında – soyut eşitlik ile somut eşitlik arasındaki uçurum aracılığıyla- bir yandan ‘güçlü’ devletlerin yararına işlemesi, öte yandan ise yine bu aşamalarındaki iradelerin belirlenmesinde devletlerin iç düzenleriyle ilgilenilmemesi¹⁸ –ve belirli sınıf çıkarlarının ‘ulusal çıkar’ olarak ifade edilmesi,¹⁹ uluslararası hukukun biçim belirlenimi esnasındaki seçici geçirgenliği ortaya koymaktadır.

17 Bu paragrafta verilen devlet tanımları esas olarak Louis Althusser ve Bob Jessop’un düşüncelerine dayanmaktadır. Bkz. Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki, 2003; Louis Althusser, *Yeniden Üretim Üzerine*, çev. A. Işık Ergüden ve Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki, 2006; Bob Jessop, *The Future of the Capitalist State*, Cambridge, Polity Press, 2002.

18 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 2(1)-c, 6,7, 26,27 ve 46. Maddeleri birlikte okunduğunda; andlaşmaları görüşecek, kabul edecek ve onaylayacak makamların belirlenmesinin ilgili devletlerin iç hukukuna bırakıldığı, uluslararası hukuk tarafından kendiliğinden yetkili kabul edilenlerin sadece Devlet Başkanları, Hükümet başkanları ve Dışişleri Bakanları olduğu ve andlaşmaların uygulanmasının kural olarak devletlerin iç hukuklarından bağımsız hale getirildiği görülmektedir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi - Convention on the Law of Treaties, with annexes, Vienna, 23.05.1969, 1155 UNTS 337, 1980).

19 B.S. Chimni, “An Outline of a Marxist Course on Public International Law”, Susan Marks (der.), *International Law on*

Egemenlik

Pozitivist uluslararası hukuk tanımı içerisinde ele alınan üçüncü ve son unsur ise, egemenlik kavramıdır. Uluslararası hukuk açısından egemenlik kavramında değişimin göstergesi, hükümdarın özel mülkü ile devlet mülkünün ayrışması (devletin tüzel kişilik edinmesi) ve devletin kendi ülkesi üzerinde mevcut bütün siyasi iktidarın kaynağı haline gelmesi (merkezileşmesi) hususlarında bulunur. Bu dönüşüm mutlak yetçili devletin çatısı altında tamamlanmıştır.²⁰ Anılan süreçte siyasi iktidarın sahibiyle, siyasi süreçleri yürütenler ve siyasi iktidara tabi olanlar arasındaki ilişkiler; özel ve kamusal mülkiyetin kesin terimlerle ayrılması ve devletin tüzel kişiliğinin perçinlenmesi neticesini doğuracak şekilde değişmiştir. Akabinde kapitalist uluslararası hukukun kamusal buyurma yetkisi (*imperium*) ile özel alanda mevcut buyurma yetkisini (*dominium*) ayırmaya başladığı ve –özgül bir işgal hukukunun doğduğu görülecektir.²¹ Bu dönüşüm ‘uluslararası hukuk’ yazınında da görülebilir. Grotius için doğal hukuktan kaynaklanan egemen yetkileri bir prens veya bir kişi de kullanabilirken,²² Westlake ülkesel egemenlikle mülkiyeti açıkça ayırmaktadır.²³

Günümüzde kullanılan haliyle egemenlik kavramının kapitalist işlevinin ve kendi öncesinde geçerli düzenekten farkının ardında, bu dönüşümlerin bulunduğu belirtilmelidir. Hukuk önünde eşitlik ve devletin ülkesi üzerinde tam egemenlik imkânı olmadan işleyemeyecek olan anlaşmalar sistemi bu suretle yayılabilmiş; iddialar ve karşı iddiaların değerlendirilebildiği bir yazılı hukuk sistemi artan ölçeklerde temel düzenleyici unsur haline gelmiştir.²⁴ Egemenlik ilkesinin yeni içeriği sayesinde devlet, pazar yerine giren satıcı (üretim ilişkilerinin taşıyıcısı) gibi kendi ulusal sınırları içerisindeki zenginliğin hamili ve maliki olarak uluslararası ilişkiler tesis etmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, egemen devletlerin taşıyıcısı olduğu müstakil ve izole edilmiş çıkarların gerçekleştirilebilmesi için gerekli kurallar, kendilerini devletler-arası ilişkilere direktmişler ve bu durum bildiğimiz haliyle uluslararası hukukun esasını oluşturmuştur.

Uluslararası Hukuku Dönemlere Ayırmak

Şu ana kadar ortaya konulanlar ışığında denilebilir ki, bugünkü yapısını itibariyle uluslararası hukuk belirli bir dönemin ürünüdür; başlangıç tarihi devletlerin başlangıç tarihine kadar değil, ancak kapitalist üretim ilişkilerinin ilgili toplumsal yapılar bağlamında hakim hale geldiği döneme kadar geri götürülebilir. Zira uluslararası hukuku imkan dahiline sokan ve aralarında tüzel kişiliğin keşfi, sözleşme özgürlüğü ve hukuk önünde eşitlik prensiplerinin doğuşu gibi dönüşümlerin; önce mutlak yetçili devletin ardından kapitalist devletin bugünkü formlarının ortaya çıkışının; bu devletin kendi ulusal sınırları içerisindeki zenginliğin hamili ve maliki olarak uluslararası ilişkiler tesis edebilme kapasitesinin doğmasının bulunduğu bir takım unsurlar insanlık ya da devletin tarihi kadar eski değildir.

the Left, Cambridge, CUP, 2008, s. 67.

20 Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, ss. 45-50.

21 Jan Hendrik Willem Verzijl, *International Law in Historical Perspective IX*, Leyden, Sijthoff & Noordhoff, 1978, ss. 274-278.

22 Grotius, *Commentary on the Law of Prize and Booty*, s. 50.

23 John Westlake, *Chapters on the Principles of International Law*, Cambridge, CUP, 1894, ss. 129-134.

24 Mieville, *Between Equal Rights*, s. 164-214.

Ancak uluslararası hukuk teorisini sözü edilen bu tarihsel analizden soyutlayarak ele alma eğilimi, hukuki pozitivismeye içkindir. Hukuki pozitivismeye içkin bu tutum bugün uluslararası hukuk çalışmaları alanındaki temel eserlerin ezici çoğunluğunda uluslararası hukuk tarihinin ya hiç bahis bulmamasında ya da ilgili kitapların giriş kısımlarında yer alan birkaç paragrafta sınırlı kalmasında kendisini açığa vurur. Söz konusu giriş bölümleri uluslararası hukuk tarihine birkaç paragrafta yer verdikleri durumlarda; uluslararası ilişkileri yapı kavramı ekseninde kavramsallaştıran Waltzci realizmin²⁵ devletleri birer organizma olarak kavramsallaştırıp devlet davranışını her zaman aynı itkilere bağlayan tarihsizleştirici tutumunu benimseyip, konuyu bazen -adet olduğu üzere- Westphalia ile başlatır²⁶ bazen de antik devletlerin ilişkilerinden örnekler verirler.²⁷ Ancak her iki durumda da temel hak süjesi olarak okura sunulan devlet tarihsiz (tarih boyunca aynı olduğu varsayılan) bir varlık olarak ele alınmaktadır.

Sözü edilen bu tarihsizleştirici yaklaşımın uluslararası hukukun geçmişini antik devletlerde ararken sıkça verdiği bir örnek; Mısır firavunu II. Ramses'in Hitit kralı III. Hattuşili ile imzaladığı Kadeş Antlaşması'dır.²⁸ Kadeş Antlaşması'na bakıldığında; antlaşmaya konu olan edimleri yerine getirme yükümlülüğü Mısır ve Hitit devletlerine ait olmayıp, adları anılan iki hükümdara aittir.²⁹ Daha önce de belirtildiği gibi, ilgili devletlerin tüzel kişiliği olmadığı gibi, kamusal buyurma yetkisi (*imperium*) ile özel alanda mevcut buyurma yetkisininin (*dominium*) ayrıştığı söylenemez. Verilen sözler her iki tarafın tanrıları tarafından garanti altına alındığından, borçluyu borcun ifasına mecbur kılacak sebepler arasında irade ya da hukukun bağlayıcılığı önemli bir yer tutmaz. Bir başka deyişle, modern sözleşmelerin bel kemiği olan "kendi rızanla girdiğin borç ilişkisinden doğan borcu öde!" düsturu Kadeş Antlaşması'nın belirleyenleri arasında bulunmamaktadır. Bu bağlamda Kadeş Antlaşması'nın tarafların hukuk önünde eşitliğini tescil ettiği de söylenemez. Halbuki modern antlaşmalar hukukunda antlaşmalar *devlet* adına yapılır; devlet başkanı ve diğer yetkililerin antlaşmayla bağlanma iradeleri *devletin* iradesini ifade eder ve kural olarak hükümet değişiklikleri antlaşmanın geçerliliğini etkilemez.³⁰

Fakat 1790 yılında, yani Fransız Devrimi'nin hemen ardından Fransız Ulusal Meclisi 1761 tarihli Burbon Sarayı'nın aile antlaşmasından (*the family treaty of the house of Bourbon*) doğan yükümlülüklerini, antlaşmanın akdi esnasında 15. Louis'nin Fransa'nın değil hanedanın temsilcisi olarak borçlanmış olması nedeniyle reddederken hanedanın kişisel ya da ailevi ilişkilerinin uluslararası ilişkiler olmadığını; yani bu ilişkilerin Fransız devletinin tüzel kişiliği ile alakasız olduğunu savlamıyordu.³¹ Çünkü mutlaki monarklarla II. Ramses arasında esaslı bir fark vardı: Dönemin Fransa'sında *imperium* ve *dominium* ayrılmış bulunuyordu. Ancak Fransız Ulusal Meclisi'nin 1761 tarihli Burbon Sarayı'nın aile antlaşması karşısındaki tavrı, bir meclis aracılığı ile -isteyerek ve bilerek-

25 Bkz. Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*, Princeton, Princeton University Press, 2001; Kenneth Waltz, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", Robert Keohane (der.), *Neoliberalism and Its Critics*, New York, Colombia University Press, 1986.

26 Örneğin bkz. Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, s. 211; Malanczuk, *Akehurst's Introduction to Modern International Law*, s. 9.

27 Örneğin bkz. Shaw, *International Law*, s. 13-22; Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, s. 3.

28 Shaw, *International Law*, s. 14.

29 Kadeş Anlaşması'nın tam metni için bkz. Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta, Georgia, Scholars Press, 1996, ss. 90-95.

30 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, 2. Baskı, Cambridge, CUP, 2007, s. 58, 181.

31 Mieville, *Between Equal Rights*, s. 162.

ulusal olan ile hanedanlık temsili dolayımı ile ulusal olan arasındaki farkın tanınmasını sağlıyor, bu bağlamda da uluslararası hukuk tarihi açısından bir dönüm noktasına karşılık geliyordu.

Uluslararası hukuku tarihsizleştirme eğilimi gösteren hakim anlatı esasen Kelsen'in normativizminin etkisi altında gelişmiştir. Bu söyleme göre, uluslararası hukuk soyut kurallardan oluşur ve bu kuralların siyasi tarih ve uluslararası siyasetle esaslı bir mesafesi vardır.³² Uluslararası hukukun soyut kurallar olarak tahayyül edilmesine karşı çıkarak, onu her daim bir 'karar verme süreci' olarak gören 'siyasa yönelimli yaklaşım' (*policy-oriented approach*) ya da *New Haven* Ekolü olarak adlandırılan, temelde realist, bir söylem daha mevcuttur. Bu söylemde uluslararası hukuk siyasi süreçle doğrudan bağlantılıdır.³³ *New Haven* Ekolü normativizmin soyut kuralcılığına haklı bir eleştiri getirirken, kendisi güç ilişkilerini hayli soyut tahayyül etmek ve uluslararası hukuk tarafından düzenlemeye tabi tutulmuş ilişkiler ile diğer ilişkiler arasındaki çizgiyi silikleştirmek tuzağına düşmektedir. Başka bir deyişle, soyut kurallar 'fetişizmini' 'güç ilişkileri' fetişizmiyle yıkmaya çalışmaktadır.³⁴

Hukuki pozitivistliğe yönelik bir diğer önemli eleştiri cephesini de uluslararası hukuktaki eleştirel hukuk çalışmaları oluşturmaktadır. Farklı teorik perspektiflerden yazarları bir araya getiren eleştirelliğin pozitivistliğe yönelttiği eleştirilerin belli başlı ortak noktaları vardır. Bunlardan biri hukuki pozitivistliğin tarafsızlık görünümünün eleştirisi ve onun liberal siyasal ideolojiyle bağlantısının kurulması, bir diğeri de özellikle normativizme karşı öne sürdüğü 'belirlenimsizlik' (*indeterminacy*) tezidir.³⁵ Ancak eleştirel çalışmaların hukuki pozitivistliğe yönelik ideoloji eleştirisinin biçimi 'geleceğin tasarlanmasına ve hazır çözümlerin ilanına' yol açıp, şablonlar oluşturan ve dünyayı buna uymasına için zorlayan bir eleştiri olduğundan kendi içinde çelişkilere sahiptir.³⁶ Eleştirel çalışmaların öne sürdüğü belirlenimsizlik tezinin³⁷ işleyişi ise, hukukçunun kendisinin normlarla karşı karşıya geldiğinde onların içeriğine odaklanmasına, bu sürede elde ettiği yorumu hakkaniyet ölçüsünde benimsenen taraf çıkarı için yeniden kullanılabilir hale getirmesine neden olmaktadır. Ancak bu da uluslararası hukuku yine belirli ahlaki prensipler üzerine kurarak, onu güçlendirmek yerine zayıflatmaktadır.³⁸ Nitekim eleştirel ekolün bu bakımdan *New Haven* ekolünden bir farkı kalmamakta, sadece bu ekolün takipçilerinin tam tersi ahlaki seçimler yapmaktadırlar. Bu çalışmada ise pozitivist söylemin hakimiyetindeki uluslararası hukuk kendi öncesinden ayrılmaktadır. Zira onu şimdiki biçimi haline getiren ve kendine özgü kılan geçirdiği tarihsel dönüşümdür. Bu dönüşüm aracılığıyla uluslararası hukuku imkan dahiline sokan; tüzel kişiliğin keşfi, sözleşme özgürlüğü ve hukuk önünde eşitlik prensiplerinin, belirli bir devlet yapısının (önce mutlak yetçi devlet, ardından kapitalist devletin bugünkü formlarının) ortaya çıkışı ve uluslararası hukukun bunlar üzerinden gerçekleştirildiği işlevi ele alınmaktadır.

32 Bkz. Hans Kelsen, *The Principles of International Law*, New York, Reinhart & Co., 1952.

33 Bkz. Myres S. McDougal, 'Law and Power', *Faculty Scholarship Series*, 2476, 1952, https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/2476 (Erişim Tarihi 20 Ekim 2018).

34 Evgeny B. Pasukanis, "International Law", Piers Beirne ve Robert Sharlet (der.), *Pashukanis: Selected Writing on Marxism and Law*, Londra, Academic Press, 1980, tüm metni aynen aktaran Miéville, *Between Equal Rights*, s. 333.

35 Daha geniş bir tanım için bkz. Nigel Purvis, "Critical Legal Studies in Public International Law", *Harvard International Law Journal*, Cilt 32, No 1, 1991, ss. 81-127.

36 Susan Marks, "Büyük Biraderden Mesaj Var: İdeolojinin Bir Önemi Yok!", çev. Alican Abut-M. Murat Öngel *ViraVerita E-Dergi*, No 5, 2017, s. 58.

37 Belirlenimsizlik tezinin en iyi örneklerinden biri için bkz. Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia*, Cambridge, CUP, 2005.

38 Ali Murat Özdemir, *Güç Buyruk Düzen*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 73-74.

Diğer taraftan, uluslararası hukuku kapitalist dünya sisteminin doğuşu ile başlatmak ve buna bağlı olarak uluslararası hukukun şekilleniş yerini Avrupa olarak belirlemek, dönemselleştirme ile ilgili tüm soruları ortadan kaldırmamaktadır. Her şeyden önce kapitalizmin başlama vuruşunun yapıldığı tarih tartışmalıdır. Ayrıca, kapitalizmin her dönemi hem ulusal hem de uluslararası düzlemlerde ayrı düzenleyici mekanizmaların doğuşuna karşılık gelmektedir. Dönemselleştirme problemiyle uğraşırken, öncelikle Avrupa'nın sömürgeci dönemindeki uluslararası hukuk düzenlemeleriyle, emperyalist dönemin uluslararası hukuku arasında bir ayırım yapmak gerekecektir. Chimni'nin sınıflandırmasına göre bu ayırım, kapitalizmin dünyayı kendi döngüsüne çeken ulus-üstü yapısının sürekliliği ve sömürünün değişen türleri dikkate alınarak, ekonomi politik disiplini ve uluslararası ilişkiler teorisinin kazanımları üzerinden yapılacaktır.³⁹ Emperyalist dönemin uluslararası hukuku bize II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukukunun anlaşılabilirliği için temel kriterleri sunacaktır. Ortaya koyduğumuz analiz son olarak Sovyet-sonrası dönemin özelliklerini deşifre etmek için kullanılacaktır.

Eski ve Yeni Sömürgecilik Dönemleri

Chimni 1600-1875 arası dönemi sömürgeci dönem olarak ele almakta ve bu dönemi kendi içerisinde eski (1600-1760) ve yeni (1760-1875) sömürgecilikler olarak iki aşamada incelemektedir.⁴⁰ Eski sömürgecilik, Avrupa'da manüfaktür esasında örgütlenen üretici sektörlerin görece geri olması ve sermaye birikiminin ticari sermayeye dayanması kistasına göre yenisinden ayrıştırılabilir.⁴¹ Chimni'ye göre İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-1763) Fransa'yı bütün sömürgelerinden mahrum etmesiyle başlayan ve Sanayi Devriminin başlangıç dönemi ile örtüşen yeni sömürgecilik, Avrupa'nın üretici kapasitesinin Asya karşısında yükselmesi ve dolayısıyla birikimin motorunu bu kıtada mukim üretici etkinliğin oluşturmaya başlaması gibi yeni olgular ekseninde, eskisinden farklı dinamiklere dayanmaktadır.⁴²

Avrupa'da kapitalist üretim ilişkilerinin diğer üretim ilişkilerine baskın hale gelmeye başlamasıyla, ilkel birikim süreçleri arasında bir bağlantı olduğu açıktır. Bu süreçler, birincisi, -çoğunlukla zor kullanmak suretiyle- doğrudan üreticilerin (esas olarak köylülüğün) ücretli emekçilere; ikincisi, üretim araçlarının ve paranın sermayeye; üçüncüsü Avrupa dışarısından -genelde talan yoluyla- elde edilen materyalin sermayeye dönüştürüldüğü üç temel ekseninde ele alınabilir. Sömürgeci dönemin 1600-1760 arası (eski) dinamikleri daha fazla olmak üzere söz konusu bu süreç, talan başta olmak üzere ilkel birikimin bütün boyutlarıyla ilgilidir.⁴³

Chimni'ye göre egemen eşitlik prensibi ekseninde akdi ilişkilere binaen gelişen uluslararası hukuk, kapitalizmin ve dolayısıyla kendisinin gelişimine katkı koyan sömürgeciliği, 17. yüzyılda Hollanda egemenliğindeki dünya sistemi içerisinde düzenlemeye tabi tutmaya başlamıştır.⁴⁴ Müteakip

39 Bhagwati S. Chimni, *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*, Londra, Sage Publications, 1993, ss. 220-231.

40 Ibid., ss. 223-231.

41 Ibid., s. 227.

42 Ibid., s. 228.

43 Harvey, *Yeni Emperyalizm*, ss. 114-127; Karl Marx, *Kapital I*, çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1986, ss. 730-790; John Willoughby, "Early Marxist Critiques of Capitalist Development", Ronald H. Chilcote (der.), *Political Economy of Imperialism*, New York, Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2000, ss. 113-126.

44 Chimni, *International Law and World Order*, s. 224.

hegemon olan İngiltere; sömürgelerle ticareti kendi denizciliğinin tekeline alıp, kendi ülkesindeki üretimle rekabete girebilecek sömürge üretimini yasaklarken sadece 17. yüzyıl sonunun uluslararası işbölümünü değil, dönemin uluslararası hukukunu da belirlemektedir.⁴⁵ İngilizlerin iktisadi-siyasi eylemleri ekseninde bir yanda hammadde üreticileri, diğer yanda mamul mal üreticilerinin bulunduğu bir dünya ekonomisi yavaş yavaş belirmektedirken, Avrupa içerisinde merkantilist ekonomilerle bağlantı içerisinde mutlakiyetçi devletin ortaya çıkışını da gözlemlemek mümkün hale gelmişti.⁴⁶ Merkantilizmi, eski sömürgecilik döneminde ticaret ve talanın devlet müdahalesi dolayısıyla düzenlenmesi olarak tanımlamak mümkündür. Merkantil sistem daha en başından itibaren küresel ölçeklidir.⁴⁷ Küresel boyutta merkantil düzenleme esas olarak uluslararası hukukun sunduğu araçlarla, Avrupalı devletler arası ilişkiler ekseninde gerçekleştirilmekteydi. Sömürge topraklarını uluslararası hukukun nesnesi haline getiren bu ilişkiler, sömürgecilik döneminde ilkel birikim süreçlerinin bütününe şekillendirmiştir. Fransız Devrimi ve müteakip savaşlar evresinde eski sömürgecilik döneminin uluslararası hukukuna zemin teşkil eden hanedanlık temelli meşruiyet prensibi, yerini halk egemenliği kavramına bırakmıştır. Bu suretle anlaşmaların yorumunda ve hakların ihdasında cumhuriyetçi tonlar içeren temel siyasi ilkeler gündeme gelmiştir.⁴⁸

Klasik Emperyalizm Dönemi

Chimni'nin klasik emperyalizm teorisiyle paralel olarak başlangıcını 1870'lerin sonrasına bıraktığı emperyalist dönem; tekelci sermayenin, ulusal devlet içerisinde güçlenen temsiline dayanarak, siyasi iktidarı diğer ülke sermayelerinin ve işçi sınıfının aleyhine kullanma eğiliminde açığa çıkar. Sermayenin temsilindeki artış olgusu, mevcudiyetini hem Sanayi Devrimi sonrasında çok daha etkin hale gelen para formundaki sermayenin finans kapital olarak bilinen formuna, hem de mamul mal üretimini gerçekleştiren tekel sermayelerin –finans kapitalin belirleyiciliğinde- merkezileşme ve yoğunlaşmasına borçludur. Bu süreçte eski sömürgeciler ve eskiden sömürgeci olamamış olan diğer ulus devletler tarafından yürütülen silahlı bir yarış başladı: Dünyada daha önce sömürge haline gelmemiş topraklar -Afrika'nın neredeyse tümü, Asya'nın önemli bir kısmı ve okyanus adaları- teker teker sömürgeleştirildi. Fiilen işgal edilmemiş topraklar olan İran, Çin ve Osmanlı İmparatorlukları ise Lenin'in terimleriyle yarı-sömürge haline dönüştüler.⁴⁹

Lenin emperyalizmi merkezdeki sermayenin realizasyonu sürecinde, merkezi kapitalist ekonomiler olan emperyalist güçler arasında artan rekabetin ifadesi olarak yorumlamıştır.⁵⁰ Buna göre, savaş uluslararasılaşma eğiliminde bulunan dünya ekonomisinin nüfuz alanlarına ayrılmış bir düzlemde işleminin getirdiği çelişkilerin ürünüydü. Diğer bir deyişle, “üretim toplumsallaşması” (bir ürünün hammaddeden başlayıp mamul hale gelene kadar sürece dâhil olan insan ve işlem sayısının

45 Ibid., ss. 224-225.

46 Dobb, *Studies in the Development of Capitalism*, s. 180-200; Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, ss. 113-130.

47 Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge, 2001, ss. 59-99; Andre Gunder Frank, *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi*, çev. Kamil Kurtul, Ankara, İmge Kitabevi, 2010, ss. 77-141.

48 Nehal Bhuta, “A New Bonapartism?,” Amy Bartholomew (der.), *Empire's Law: The American Imperial Project and the 'War to Remake the World'*, Londra, Pluto Press, 2006, ss.193-216.

49 Bkz. Vladimir İlyiç Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreyya, Ankara, Sol Yayınları, 1992. Benzer ifadeler 19. yüzyıl uluslararası hukuk yazınında uluslararası hukuk kişiliklerine denk gelecek şekilde açıkça kullanılmıştır. (Bkz. Westlake, *Chapters on the Principles of International Law*; Phillipson, *Wheaton's Elements of International Law*; Oppenheim, *International Law: A Treatise, Vol. I*).

50 Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, ss. 92-100.

olağanüstü karmaşıklık) ile “artı-değer birikimi neticesinde ortaya çıkan zenginliğin az sayıda insanın elinde toplanması durumu” arasında, Marx tarafından veciz bir şekilde saptanmış bulunan çelişki, özel bir form içerisinde küresel ölçekte kendisini ifade etmekteydi.

Uluslararasılaşma eğiliminde bulunan dünya ekonomisinin, nüfuz alanlarına ayrılmış bir düzlemde işleminin getirdiği çelişkiler, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimi için gereken uzamı olağanüstü ölçekte büyütülmüştür. Söz konusu büyüme, kapitalist düzenlemenin dinamiklerini de değiştirecek, sömürgeci dönem boyunca Avrupa ekseninde gelişmiş olan uluslararası hukuk, emperyalist dönemde “Avrupa için” uluslararası hukuka dönüşecektir. “Medeni” olan-olmayan ayrımı, aynı dönemin ırkçı ideolojileriyle birleşirken, çok geniş alanlara yayılan kapitalist düzenlemenin dili de nesnelleşir.⁵¹ Bu kapsamda klasik emperyalist dönemin uluslararası hukukunu kendi öncesinden ayıran emperyalist yayılma Avrupalı ve Hıristiyan olmayan hak süklerinin tanınması zorunluluğunu da birlikte getirir. Avrupalı ve Hıristiyan olmayan hak süklerinin tanınması zorunluluğu⁵² uluslararası hukukun diline seküler ve dünyanın tümüne şamil kavramlar enjekte eder.⁵³ Bu suretle, barbar ve uygar olmayan terimleri ve bunlarla nitelenenlere reva görülen hukukun, uluslararası hukukta hak sükjesi olarak kabul edilenlere, yani egemen devletlere tatbik edilen hukuktan farkını açıklama işi kabuk değiştirmiş olur: Belirli bir devlet formuna sahip olup uluslararası ilişkileri belirli tarzlarda yürütmeye ehil olanlar bir yana, dünyanın çoğunluğunu oluşturan diğerleri de öteki yana sıralanırlar.

Emperyalist dönemde sömürgeci pratikler geliştirilerek sürdürülmüştür. Medeniyet prensibi ve medenileştirme görevi gibi kavramlar uluslararası hukuka dahil edilmiş; medeni olmayanlar ya da daha az medeni kabul edilenler, standartları belirsiz bir medeniyet çizgisine ulaşmak yükümlülüğü ile donatılmışlardır. Buna göre, dünyanın talihsizleri medeniyete ulaştıklarında eşit kabul edileceklerdir. Ancak “neden bu medeniyete ulaşmak durumunda oldukları”, “bu medeniyetin kriterlerinin ne olduğu” ve “ona ne zaman ulaşılmış sayılacakları” gibi soruların cevabını onlar veremeyeceklerdir. Devlet sorumluluğu hukukuna bakıldığında bu mantığın gelişimi net bir şekilde gözlemlenebilir.⁵⁴

Emperyalist dönemde uluslararası hukuk, emperyalist ülkelerin tebasına ait mülkiyet haklarının korunması esasında gelişmiştir. Buna ek olarak, iç hukukların uyumlu hale getirilmesi sürecinden de bahsedilebilir. Emperyal ülkenin tebası, duhul edilen ülkenin topraklarında da kendi hukuku ile hareket edebiliyor ise; bir başka deyişle, emperyal ülkenin tebasına ait menfaat müdahale edilen ülkede de kendi ülkesindeki gibi korunabiliyor ise emperyalizmden bahsetmek mümkündür. Bahsedilen “koruma” çeşitli şekillerde tebarüz edebilir. Emperyal ülke müdahale edilen ülkede kendi tebasına, kendi hukukunu tatbik edeceğine tek tarafı olarak ilan edebilir. Ancak bu yöntem mevcut yegâne yöntem değildir. Müdahale edilen ülkenin hukuku, yine o ülkenin kendi karar alma mekanizmaları tarafından emperyal ülkenin hukuku ile uyumlaştırılabilir. Uyumlaştırma süreçleri uluslararası antlaşmalar eşliğinde yürütülebilir, ki bu durumda bir kez daha uluslararası hukuk aracılığı ile gerçekleştirilen koruma süreçlerinden bahsetmek mümkündür. Bütün bu sayılanlar ulusal ve uluslararası ölçekte sınıf ittifakları ve ilgili devletler içerisinde burjuvazinin temsil derecesi ile bağlantılıdır.

51 David Fidler, “The Return of the Standard of Civilisation” *Chicago Journal of International Law*, Cilt 2, No 1, 2001, ss. 137-149.

52 Emperyalist dönemin uluslararası hukukuna dâhil edilen Avrupalı-olmayan hak sükjeleri bu sıfatı tam anlamıyla hiçbir zaman edinemediler (Bkz. Gerrit W. Gong, *The Standard of Civilization in International Society*, Oxford, OUP, 1984). Hak sükjesi olduğu 1856 tarihinde kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu için bkz. Bhuta, “A New Bonapartism?”, ss. 199-200.

53 Chimni, *International Law and World Order*, s. 233.

54 Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, ss. 254-271; Mievile, *Between Equal Rights*, ss. 169-184.

Emperyalizmin devlet siyasetine indirgenemeyeceği, siyasi iktidarın doğrudan kullanımının yanısıra üretim ve dolaşımın uluslararası koordinasyonu ve dolayısı ile ticari faaliyet aracılığıyla yürütülen düzenli sömürüye dayandığı göz önüne alındığında; emperyalizmle hukuk arasındaki ilişkinin önemi kolaylıkla anlaşılabilir.⁵⁵ 1945 sonrası döneminin “yeni” emperyalizminin, klasik emperyalist dönemle rabitası da yine merkez ülkelere ait teşebbüslerin korunmasındaki süreklilikte bulunabilir. Zaman içerisinde, finansal serbestleşme, kar transferi, fikri mülkiyet, uluslararası tahkim, uluslararası ticaret, uluslararası yatırım, gümrükler başlıkları altında düzenlemeler getiren antlaşmalar ve benzerleri, anılan korumanın arttırılması maksadına hizmet ederek gelişmişlerdir. Hedef açıktır: Uluslararası ölçekte sermayenin üretim, yeniden-üretim ve dolaşımının sağlanması. Emperyalistler arası çekişmenin barışçı çözümüne ilişkin ilk teşebbüslerin ve savaşın daha insani ölçütlerde tutulmasına yönelik düzenlemelerin 19. yüzyılın ikinci yarısında belirmeye başlaması yine aynı saikle şartırtıcı görünmemelidir.⁵⁶

Klasik emperyalist dönemde merkezi kapitalist dünyanın imparatorluk adını alan ulus devletleri, kendi ülkelerindeki sermaye birikimini arttırmak maksadı başta olmak üzere pek çok belirleyeni olan politikalar eşliğinde dünyanın geri kalanında hammadde, işgücü ya da pazar imkânlarını işgal yolu ile arttırma stratejisi benimsemişlerdir. Bu dönemde işgal edilen ya da manda idaresi içerisine alınan topraklardaki zenginliklerin temellükü başka bayraklara ait sermaye gruplarına kapatılmış, uluslararası hukuk da bu maksadı temin edecek anlaşmalar ve teamüllerle donatılmıştır.⁵⁷

Kolektif Emperyalizm Dönemi

İlk olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan, ardından 1960’ların sonunda yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla neticelenen iki uluslararasılaşma dalgası, Britanya hegemonyası altında biçimlenen dünyanın görüntüsünü ve dinamiklerini esaslı olarak değiştirmiştir. Klasik emperyalizm teorilerinin çizdiği anlamıyla emperyalizmin yerini, bir devletin ülke ve imkânlarının farklı merkezlerden gelen sermaye gruplarının faaliyet ve temsiline açıldığı, bireysel kapitalistlerin de birden ziyade devletin ülkesinde faaliyet ve temsil imkânı bulduğu yeni bir emperyalist düzenek almıştır. Artık uluslararası düzlemde yeni bağımlılık ilişkilerinin belirleyiciliğinde, türlü kaynak/zenginlik aktarma yöntemleri gündemdedir: Ortada kolektif ve yeni bir emperyalizm bulunmaktadır. Yeni haliyle emperyalizm, hegemon devlet olan ABD başta olmak üzere bir seri devlet içerisinde *aynı anda* temsil edilen küresel sermayenin yeniden üretimi için gerekli tüm hukuki, siyasi, ideolojik ve iktisadi düzenlemelerin ortak etkisine verilebilecek addır.⁵⁸

Öyleyse denilebilir ki; 1945’ten başlayarak 1990’a kadar geçen zamanı kapsayan dönemin uluslararası hukuku, klasik emperyalist politikaların tortularından ya da yeni dönemin emperyalizmi için gerekli düzenekten azade olmasa da, farklı bir yapıya sahiptir.⁵⁹ 1945-1990 arasındaki Amerikan

55 Susan Marks, “Exploitation As An International Legal Concept”, Susan Marks (der.), *International Law On The Left: Re-examining Marxist Legacies*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, ss. 281-309.

56 Lahey (Hague) Konferansları (1899 ve 1907) bu yöndeki ilk büyük adımları oluşturur.

57 Ali Murat Özdemir, “Kolektif Emperyalizm”, Ali Murat Özdemir (der.), *Kolektif Emperyalizm: Mağribden Maşrika Dönüşümün Ekonomi Politikası*, Ankara, İmge Yayınları, 2014, ss. 69-82.

58 Daha detaylı bir açıklama için bkz. Ibid., ss. 29-116.

59 Chimni, *International Law and World Order*, ss. 235-236; Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, s. 309; Ali Murat Özdemir, *Güç Buyruk Düzen*, ss. 308-324.

hegemonyası dönemi, yeni bir uluslararası ilişkiler sistemine ve hukuka tekabül etmektedir. Bu hegemonyanın 1990'lı yılların başına kadar süren dönemi, yeni sömürgeci ve emperyalist dönemleri kapsayan İngiliz hegemonyasından pek çok açıdan farklıdır: Birinci olarak, ele aldığımız dönemin uluslararası hukuku ağırlıklı olarak savaş merkezli ilişkileri düzenleyen bir önceki döneme kıyasla daha "barışçı"dır. Buradaki "barışçı" tutumun ardında Soğuk Savaş kadar, uluslararasılaşmanın etkileri de bulunmaktadır. Anılan "barışçı" dönüşümün neticesinde *jus ad bellum*'a (güce başvurma hakkını düzenleyen kurallara) yüklenen anlam dönüşmüş, bunun neticesinde savaş açma hakkının kullanımı Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. Bölümü gereğince silahlı saldırıya karşı güç kullanımı veya Güvenlik Konseyi'nin kararları doğrultusunda toparlanan uluslararası güçlerin eylemleri ile sınırlandırılmıştır.⁶⁰ Artık haklı neden, yetke ve müdahalenin kriterleri anılan metinler içerisinde tespit edilecektir. Tıpkı *jus ad bellum* gibi *jus in bello* (savaş esnasında gözetilmesi gerekli kurallar) da dönüşmüş; savaş içerisinde tatbik edilen şiddetin -şiddetin muhataplarının şiddeti tatbik edene verdiği zararlar- orantılı olması ve savaşan unsurlarla savaşmayan unsurların birbirlerinden ayrılıp savaşmayan unsurları gözetmesi gerekliliği öne çıkmıştır.⁶¹ Koalisyon güçlerinin 2003 saldırısından hemen sonra, *jus ad bellum*'un kendilerini ya da uluslararası barışı korumak için yeterli olmadığını savlamaları; içinde bulunduğumuz 1990 sonrası dönemin kendi öncesinden farklarını anlamak için önemli bir göstergedir.

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin hızla çöküşüyle birlikte; dünyanın coğrafyası, tarih anlayışları, gelecek tahayyülleri ve toplumsal aidiyetler bütünüyle değişecektir. Nitekim 1990 yılına kadar hakim olan iki kutupluluk basit bir silahlı güç dengesinden ötesini ifade etmektedir: İki ayrı uluslararası işbölümü ve iki ayrı anayasal kuruluş. Bu tarih itibarıyla uluslararası hukukun edindiği yeni içerik, IMF güdümündeki yapısal uyum programlarını takibe zorlanan Afrika ülkelerinin yüzleştiği yeni iç savaşlarla; Bosna, Irak, Afganistan, Libya, Suriye ve benzeri müdahalelerle ve Birleşmiş Milletler hukukunun bu hukuku yaratan ülkeler tarafından yetersiz bulunması gibi belirtilerin açığa vurduğu dinamiklerin yoğun baskısı altında yavaş yavaş şekillenecektir.⁶²

Yeni içeriği belirleyen en temel faktör; yeni emperyalizmin artık tek bir ulus devlet-imparatorluğu altında diğer ülkelere karşı güdülen devlet politikalarından oluşmamasıydı.⁶³ Gerçi bu özellik 1990'lar sonrasına değil, II. Dünya Savaşı sonrasına aittir. Ancak 1980'lerdeki dönüşümler ve 1990'lar sonrasının çıplak şiddet ortamında oldukça belirgin bir hale gelir. Yeni içeriğin diğer iki esaslı ögesi yokluk (*absence*) durumundan türetilir. Öncelikle Sovyetler Birliği yoktur. İkinci yokluk durumu, küresel kapitalist bir devletin, yani uluslar-üstü bir siyasi otoritenin yokluğunda bulunabilir. İkinci yokluk durumu da yeni bir olgu değildir; ancak Sovyetler Birliği'nin yokluğunun yarattığı ortamda ikinci yokluk durumu yeni anlamlar edinmiştir. Her iki yokluk halinin kapitalist üretim ilişkilerinin küresel düzlemde yeniden üretilmesinde etkin kurumsal ve örgütsel düzenekler üzerindeki etkisini kavramak bugünün uluslararası hukukunu anlamak için elzemdir.

60 Denis Halliday, "The UN and its Conduct during the Invasion and Occupation of Iraq", Amy Bartholomew (der.), *Empire's Law: The American Imperial Project and The 'War to Remake the World*, Londra, Pluto Press, 2006, ss. 77-85; Hans von SPONECK, "The Conduct of the UN Before and After the 2003 Invasion", Amy Bartholomew (der.), *Empire's Law: The American Imperial Project and The 'War to Remake the World*, Londra, Pluto Press, 2006, ss. 72-76.

61 Latince isimlerinin uyandırabileceği eskilik intibasına rağmen her iki kurum da 20. yüzyılın ürünü olup, Milletler Cemiyeti döneminde entelektüel dolaşıma girmiş, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde detaylı olarak ele alınmışlardır. Robert Kolb, "Origin of the Twin Terms *jus ad bellum*/*jus in bello*", *International Review of the Red Cross*, No 37, 1997, ss. 553-562. Ayrıca bkz., John Howard Yoder, *When War is Unjust*, New York, Augsburg Publishing House, 1984.

62 Bkz. Michael Chossudovsky, *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, çev. Neşenur Domanıç, İstanbul, Çivi yazıları, 1999.

63 Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Yayınları, 2002, ss. 565-573.

Doğu Bloğu'nun tarih sahnesinden silinmesinden sonra, devletin siyasi varlığıyla, -bir dönem ondan ayrılmaz olarak düşünülen- düzenleyici kapasite ve yetkelerinin bir kısmı birbirinden gözle görülür bir hızla ayrılmaya başladı. Neticeleri "egemenlik yitimi" olarak adlandırılacak bu ayrışım tarihte bir ilke tekabül etmemektedir. Sömürge haline getirilen devletlerde de benzer ayrışmalar yaşanmış, sömürge topraklarında ihdas edilen siyasi otoriteler, yönetimin günlük gerekliliklerinin ötesine uzanan düzenleyici kapasite ve yetkelerden, yani ulusal politika ve stratejiler üretme iktidarından mahrum bırakılmıştır. Sözü edilen bu sömürge döneminden oldukça farklı bir düzeyde olsa da; 1990 sonrasında bu süreç, "düzenli kapitalizm", "Fordizm", "altın-çağ" ve sair isimlerle adlandırılan önceki dönem monetarist politikalarının; Reaganizm, Thatcherizm gibi isimlerle sonunun gelmesiyle yaşanır. Bu bağlamda, ithal ikameci politikalar ve bunları tatbik etmek için gerekli olan ve az-gelişmiş ülkelerce benimsenmiş ulus-devlet formu üzerinde esaslı etkiler üretmiştir. Neo-liberal olarak da bilinen en son dönemin üretim ve tüketim normları, Sovyetlerin yıkılışıyla hızlanarak ilerleyip, kendi içerik ve biçimini, "yakınsaklaşma", "uyum", "zoraki-uyum", "borç verme şartları", "haydut devlet ilan etme tehdidi", "önleyici meşru-müdafaa", "insan hakları", "insani müdahale", "gönüllüler koalisyonu", "özgürleştirme" ve sair düsturlara binaen yer-kürenin bütününe yaydığına, az-gelişmekte olan ülkelerde ulus-devletin, "içerinin" savunusu için "dışarıya" karşı yönelttiği taleplerin ortadan kalktığını, aynı devletin, bu sefer, "dışarının" taleplerini "içeriye" karşı taşıyan bir manivela haline dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Kısaca, tasvir edilen bu -öznesiz- süreç dünyanın güneyi ve kuzeyinde aynı etkiyi doğurmadığı gibi, güney ve kuzey arasındaki eşitsiz ilişkileri aynı temelde ama daha farklı düzlemde yeniden üretmiştir. Uluslararası hukuk, ağırlıklı merkez ülkelerde kaim güçlü çıkar gruplarının iktisadi girişim menfaatini korumaya odaklanırken, azgelişmiş ülkelerde mukim hak süjelerini -kendi ülkelerinde bulunan metalaşmış ya da metalaştırılabilir kolektif tasarruf hakları ve emek gücü potansiyelleri başta olmak üzere- mevcut varlıklarını satmaya zorlayacak şekilde disiplin altına sokmuş ve dolayısıyla bağımlı pozisyonlara mahkûm etmiştir. Uluslararası hukuku şekillendirme iktidarına sahip aygıtlarda ezilen kesimlerin menfaati temsil edilememiş, bu menfaati korumaya yönelik talepler ilgili aygıtların biçim belirlenimli yapılarından ya içeri girememiş ya da içeride temsil edilen menfaatler tarafından iktidara tahvil edilememiştir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra hegemon devlet, neo-liberal küreselleşmenin gerektirdiği yeni devlet biçimini dikte ederken eskisine oranla daha açık güç kullanabilme iktidarını edinmiştir. Artık Batı dünyası içerisinde egemenlikten kaynaklanan hakları kullanarak 1945-1990 arasında geliştiği haliyle uluslararası hukuku inkâr/ihlal edebilecek yegâne fiili iktidar, hegemon devlette bulunmaktadır. Hegemon devlet bu iktidarı diğerlerine karşı, kendi başına edinmemiş, dönemin dinamiklerini -iç çelişkilerden azade olmasa bile- kolektifleşme belirtileri gösteren, Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki Batı bloğu belirlemiştir. Batı Bloğunun önderliğini tutan Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası hukuku görmezden gelme ve inkâr edebilme kapasitesini, hukuku doğrudan biçimlendirebilme iddiası ve iktidarı ile arttırması da Sovyet sonrası dönemin ürünüdür.

Bugün hegemon devlet adeta, "Dünya için liberal devlet biçiminin her yeri kapsamı ve serbest piyasaların üretimini/yaşamın her alanında etkin olmasından daha iyi ne olabilir?" diye sormaktadır. Yanıtı kendisinden önce verilmiş bu soru, liberal devlet biçiminin yukarıda anılan yakınsaklaşma, uyum, zoraki uyum, tanınma, ittifak ve sair biçimler yoluyla yaygınlaştırılması sürecinde etkin hukuksal düzenlemelerin (*standby* andlaşmaları gibi iktisadi yanı ağır basan metinler ya da bölgesel birleşme

projelerinin kurucu metinleri gibi çok geniş bir yelpazeye yayılan hukuki düzenlemelerin) oluşturduğu hukukun etkisiyle biçimlenmektedir. Böyle yapmakla da biçimin yaygınlaştırılması sürecine içkin rıza ve zor üretimini (savaşı) hukukun uzantısı haline getirmekte, hedefine ulaştığı ölçüde de hegemon devleti düzenleyici metinleri somut entegrasyon projelerinden daha ziyade evrenselci/kozmpolitan ilkelere dayanan neo-liberalizm öncesindeki patikasından dışarı çıkarmaktadır.⁶⁴ İçeriği Batı Bloğunun menfaati doğrultusunda belirlenen terörizm kavramı, barış durumu ile içiçe geçmiş bir şiddet üretimi sürecini meşrulaştırmaktadır. Meşru ve adil savaş imkânı ise; silahlı kuvvet kullanımının, liberal devlet biçiminin yaygınlaştırılmasında –diğer politika seçenekleri yanında, diğer politika seçenekleri kadar geçerli- sıradan bir seçenek haline dönüşmesiyle sonuçlanmaktadır. Terörizm karşısında meşrulaşan ve önleyici (*preventive*) olduğu iddia edilen silahlı şiddet, hukuku politikanın, politikayı da hukukun uzantısı haline getiren bir sürecin olağan belirleyenlerinden birisi haline gelmektedir.

Sonuç Yerine

Sosyal-tarihsel bağlamı içerisinde önce uluslararası hukukun klasik tanımlamasının unsurlarını irdeleyen, ardından uluslararası hukuk olarak tanımlanan çalışma alanı için bir başlangıç tarihi ve dönemselleştirme yöntemi ve -sermaye birikiminin dinamikleri ekseninde- okuma önerisi getiren çalışma, uluslararası hukuk teorisinin siyaset biliminin sunduğu olanaklarla irdelenmesi yönünde, yeni bir eğilimi takip etmiştir. Uluslararası hukukun siyaset biliminin sunduğu olanaklar ekseninde inceleme nesnesi olarak ele alınması, bir anlamda zorunlu olarak onun varlık koşulu olan kapitalist üretim biçiminin doğuşunun ve zaman içinde büründüğü biçimlerin de ele alınması anlamına gelmektedir. Uluslararası hukuka pozitivist yaklaşımların uluslararası ilişkilerin normatif boyutunun düzenlenmesi ve yargı pratiklerinin yürütülmesi süreçlerine yönelik önemli katkıları, aynı yöntemin normların bağlam bağımlı etki üretme süreçlerini dikkate almak açısından içerdiği zayıflıklarla birlikte değerlendirilmelidir.

Bu doğrultuda önerilen paradigma, uluslararası hukukun dönemselleştirilmesi kadar, başlangıcı meselesi üzerinde de eleştirel bir analiz ortaya koyma çabasıdır. Nitekim uluslararası hukukun başlangıcını, pozitivist paradigmanın yaygın şekilde yaptığı gibi, Antik Çağlarda aramak uluslararası hukuku bir nevi ‘ebedileştirme’ işlevi gördüğünden açıklayıcılıktan uzak olmaktadır. Ele aldığımız yaklaşım, hukuk normlarının yalnızca belirli üretim tarzları içerisindeki farklı etkilerini değerlendirmek imkânını sunmakla kalmayıp; bir ve aynı üretim tarzı içerisinde uluslararasılığın koşullarının, devletin tanımının, tanınmanın içeriğinin, ittifakların hukukiliğinin ve sair unsurun (ilke, norm ve mekanizmaların), farklı birikim dönemlerinin, farklı gelişmişlik düzeylerinin, farklı düzenleme mantıklarının ve farklı bloklaşma stratejilerinin anlaşılması sürecinde etkin bir analitik araç olarak kullanılmasını önermektedir. 18. yüzyıl mutlakiyetçi devletlerindeki uluslararası hukuk, modern kapitalist devletinkinden ne kadar farklı ise; 1945 öncesi ve sonrası ile 1990 öncesi ve sonrasındaki uluslararası hukuk düzenlemeleri de bir o kadar farklıdır. Benzer şekilde bu çalışma, önleyici meşru müdafaa örneğinde görüldüğü gibi, uluslararası düzenlemenin 1945 ile 1990 arasındaki içeriğinin, normların metinlerinde önemli bir değişiklik olmaksızın asıl olarak hukuk ideolojisiindeki dönüşüm bağlamında, 1990 sonrasında nasıl farklılaştığını değerlendirme imkânı sunmaktadır.

64 Jürgen Habermas, “Interpreting the Fall of a Monument”, Amy Bartholomew (der.), *Empire’s Law: The American Imperial Project and the ‘War to Remake the World’*, Londra, Pluto Press, 2006, ss. 44-51.

Yazının içerisinde şekillendiği paradigmanın önerilerinin değerlendirilmesi durumunda, süreklilik kadar kopuşun, evrilme kadar sıçramanın da etkin olduğu tarihsel süreçte karşımıza çıkan, çok belirleyenli hukuki dönüşüm süreçlerinin üretim ilişkileriyle bağlantısını tesbit etmek mümkün olabilecektir. Bu sebeple mevcut çalışma; uluslararası hukuku soyut bir normlar bütünü olarak ele almaktansa; onu ardı ardına gelen eski-yeni sömürgecilik, emperyalizm ve kolektif emperyalizm dönemleri üzerinden okuma teşebbüsünün gerekliliğini ileri sürmektedir. Uluslararası hukukun bu haliyle mevcut tarihsel koşulları içerisinde değerlendirilmesi; geniş bir okuma olanağı sunacağı gibi, pozitivist metodla oluşturulmuş olan bilgi birikiminin, tarihsel bağlamı içerisinde yeniden değerlendirilebilmesini de olanaklı kılacaktır.